

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Voorwoord

Slaman, P.J.

Citation

Slaman, P. J. (2024). Voorwoord. *De Boekenwereld*, 40(4), 2-3.
doi:10.5117/DBW2024.4.001.SLAM

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4262020>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Voorwoord

Pieter Slaman

Tenzij anders aangegeven zijn de afbeeldingen in het themagedeelte afkomstig uit de collectie van de Universitaire Bibliotheken Leiden (UBL).

‘Dong!’ Met haar bronzen stemgeluid kondigt de klok op het Leidse Academiegebouw een nieuw uur aan. De galm weerkaatst tegen de gevels van het Rapenburg en sterft langzaam weg. Afgezien van een verschrikte duif kijkt niemand ervan op. Het geluid is zo vertrouwd, zo onderdeel van het levendige stadsgeluid. En toch: wie er even bij stil staat, kan een bijzondere sensatie voelen. Niets verbindt zo het vluchtige ogenblik met de eeuwen als de klok.

Sinds 1670 is zij het, die de maat van het academisch leven aan- geeft. Zeker zolang zak- en polshorloges nog in het verschi- et lagen, gaf de klok een onmisbaar signaal bij de aanvang en het slot van het college, het beëindigen van de promotie, de aan- kondiging van feest. Zij vormde een koppel met de *Series Lectionum* bij de deur van de Academie: de één kondigde het onderwijsprogramma aan, de ander loodste de gemeenschap er doorheen. Samen brachten zij structuur in de chaotische tijd. De universiteit ordent de creatie en de verspreiding van kennis in vaste procedures, zo leert ons Edward Shils.¹ En het uurwerk brengt de procedure tot leven. Zonder klok, geen universiteit.

Toch moest de academie het in de eerste eeuw van haar bestaan zonder stellen. De klokken van de Pieterskerk en de Saaihal sloegen toen de maat. Maar als een stevige zuidwesten- wind hun aankondiging de verkeerde kant op blies, bleven student en professor in verwarring achter. Na herhaaldelijk aandringen maakten de Staten van Holland in 1670 geld vrij voor de bouw van een eigen klokkentorentje. Stadsarchitect Willem van der Helm bracht de eenvoudige schoonheid in de toren. Pieter Hemony goot de klokken in Amsterdam. Minerva zelf tooide als windvaan de top, gemaakt door instrumentmaker Samuel van Musschenbroek.² Het bouwwerkje stelde nooit teleur.

Willem van der Helm (1628-1675). Ontwerp voor de toren op de Academie, met schets van het gebouw, Tekening, 1670. Collectie Erfgoed Leiden en omstreken, [PV_PV12568].

De *Catalogus Lectionum aestivarum, quae habentur in Academia Leydensi*, het oudste gedrukte curriculum van de Universiteit Leiden uit 1592. [ASF 283 f 144v-145r].

Het academiegebouw op de achterzijde gezien van- uit de Hortus Botanicus met de twee observatoria waar Kaiser gebruik van maakte, tekening door Jacobus Cornelis Wendel, ca. 1850-1860. [COLLBN Port 308-1N 5].

Zoals gebruikelijk kon Klikspaan het fraaist vertellen hoe de klok de dirigent was van het studentenleven. In 1841 schreef hij:

Het slaan van den Academieklok jaagt telkens geheele zwermen Studenten hunne verschillende korven in en uit, en naarmate het later op den dag wordt neemt de troep in talrijkheid toe, en naarmate men meer lessen en responsies achter den rug en minder slaap in de oogen krijgt worden de *interludia* luidruchtiger. Op het middaguur eindelijk wachte zich ieder Leidenaar voor eene wandeling langs het Rapenburg tusschen de Doelen- en Nonnenbruggen; dan barsten de studentenbuijen allen op ééns los, dan ontlasten de meest bevolkte collegiekamers al hare drommen en drommels te gelijk, dan drijven de *virī clarissimi* Peerlkamp, Bake en Verdam hunne kudde *propaedeutici* voor hen uit, laat Reinwardt zijne Studenten-kapellen vliegen, die op zijne bloemen komen azen, en de Kloksteeg spuwt Theologanten. Dan komen zij bij honderden te voorschijn uit allerlei hoeken en gaten, de gracht is vervuld met gedruisch van voetstappen en gegons van stemmen, allen zijn vrolijk, juichende zoo als het betaamt, de greinen jassen met roode kraag en roode voering – langdurigste aller dragten – waaijen hoog in de lucht; men stoeit en slaat met portefeuilles dat de *dictaten* het er niet meer in kunnen uithouden; men schreeuwt, men zingt. [...] Maar op eens zijn de straten weer stom en leeg. Waar is zij heen de jeugd van zoo even? Uit een gestoven op den adem der vier winden.³

Het klokgelui kon een verlossing zijn van menig tergende voordracht.⁴ Het kon ook een ergernis zijn. Sterrenkundige Frederik Kaiser moest zijn waarnemingen doen vanaf een houten stelling op het dak van het Academiegebouw. Slechts enkele meters was hij van de klokken verwijderd, en als zij sloegen, trilden de hemellichamen uit zijn vizier.⁵

Helaas zijn het niet de originele klokken van Hemony die wij vandaag horen. Die heeft de Duitse bezetter in 1943 stukgeslagen en omgesmolten in de hoogovens van zijn oorlogsmachinerie. Te trots om een lege klokkentoren te verdragen, hingen de Leidenaren er een omgekeerde wasketel met klepel in met het randschrift: 'Dat elk mijn zwakke stem versta, als ik het uur der vrijheid sla. Mei 1943'.⁶

De klok van Pieter Hemony werd in 1943 in opdracht van de bezetter in stukken geslagen en afgevoerd ten behoeve van de oorlogsindustrie.

Pas in 1954 was het zover: twee nieuw gegoten klokken werden in het torentje gehesen. Één voor de hele, één voor de halve uren. De één werd 'Libertas' gedoopt, de ander 'Scientia'. De kleine klok draagt het randschrift *Veri vox magis intonuit reticere coacta*: 'De stem der waarheid klinkt luider, nadat hij gedwongen was te zwijgen'. Dat was dus niet meer de stem uit 1671. Of toch een beetje? Bij het stukslaan van de originele klok in de oorlog is iemand erin geslaagd een brokstuk weg te grissen, en dit werd samengesmolten in de oven van waaruit de nieuwe klokken vorm kregen.⁷ En zo is ook vandaag in elke slag, voor wie het horen wil, de oude academie vereeuwigd.

Op 8 februari luiden de klokken om de 450ste Dies Natalis aan te kondigen. Het thema van deze negentigste lustrumviering is 'De tijd vooruit', en tijd is ook het thema van dit nummer van *De Boekenwereld*. De gevarieerde bijdragen laten zien dat het verstrijken van de dagen, de seizoenen en het leven altijd een hoofdingrediënt geweest is van geleerdheid, van pogingen om leven en wereld te begrijpen. Het tijdsbegrip geeft structuur en houvast. En daarom stortte J.J. Scaliger zich op de tijdrekening van de Europese klassieken en W.E. van Wijk op die der Hindoes (en die van Scaliger). De middeleeuwer leefde op de maat van de heiligendagen. Humanist Hartmann Schedel ving de tijd in zijn Neurenberger Kroniek; J.W. Scheele in een rivierdelta. Studenten hielden hun geschiedenis bij in almanakken en promotieprenten; Hugo de Groot en Nicolaas Beets probeerden de tijd te vangen in proza en poëzie. Dat, en nog meer, staat u te wachten in de tijd die komt met deze prachtige editie.

Noten

- 1 Edward Shils, *The Academic Ethic*. Chicago 1984.
- 2 Willem Otterspeer, *Groepsportret met Dame I. Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit, 1575-1672*. Amsterdam 2000, p. 434.
- 3 A. Kets, M. Lenders en O. Praamstra (eds.), *Klikspaan, Studentenschetsen. Deel 1. Teksten*. Den Haag 2002, p. 235.
- 4 *Almanak van het Leidsche Studenten-corps voor het jaar 1866*. Leiden 1866, p. 233.
- 5 Friedrich Kaiser, *De geschiedenis der ontdekkingen van planeten, als een tafereel van het wezen en den toestand der sterrekunde. In de taal van het dagelijksche leven voorgedragen*. Amsterdam 1851, p. 357.
- 6 *Leidsch Dagblad*, 4 juni 1949.
- 7 *Het Vaderland*, 8 februari 1954.

De omgekeerde wasketel met klepel die de geroofde klok verving, met in het randschrift: 'Dat elk mijn zwakke stem versta, als ik het uur der vrijheid sla. Mei 1943'. Collectie Academisch Historisch Museum UBL.

